DE LA *VECHIUL TESTAMENT* LA *PARIMIAR*: PARIMIILE VECERNIEI DE LA 1 SEPTEMBRIE*

DR. MĂDĂLINA UNGUREANU
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi
madandronic@gmail.com

Abstract: The object of this article is the source of translation of Dosoftei's book *Parimiile preste an*, printed in 1683. In composing it, Dosoftei was supposed to have taken fragments from the first Romanian translation of the Septuagint, made by Nicolae Milescu and revised by himself. In fact, the source of *Parimiile preste an* is a Byzantine or a Slavonic prophetologium; the metropolitan translated the biblical pericopes as he found them in his source.
Keywords: prophetologium, *Septuagint*, Dosoftei, translation

1. Argument

Textul lui Dosoftei, *Parimiile preste an*, publicat la Iaşi, în 1683, a făcut obiectul tezei mele de doctorat. Dintre problemele apărute pe parcursul cercetării, mai dificil de rezolvat sunt, desigur, problema surselor traducerii şi cea a raporturilor cu alte texte ale epocii. Mi-am propus să aprofundez, în cele ce urmează, una dintre ipotezele lansate în teza de doctorat şi insuficient argumentate acolo.

Nu mai prezint amănunţit parimiarul lui Dosoftei; voi spune doar, pentru conturarea cadrului discuţiei, că se înscrie într-un anumit tip de carte liturgică apărută la Constantinopol, apoi tradusă, fireşte, şi în slavonă, care cuprindea lecturile veterotestamentare destinate vecerniilor sărbătorilor de peste an; că acest tip de lecţionar este specific bisericii răsăritene; că nu a fost niciodată tipărit, circulând numai în manuscris, şi că din secolul al XVI-lea nu a mai fost nici măcar copiat, întrucât conţinutul său se suprapunea cu cel al altor cărţi de cult (triod, minei, penticostar). Ceea ce îmi propun să urmăresc este relaţia dintre fragmentele biblice din parimiarul lui Dosoftei şi traducerea Vechiului Testament realizată de Nicolae Milescu Spătarul şi păstrată, într-o copie revizuită, în manuscrisul 45 din Biblioteca Academiei Române, filiala Cluj, publicată apoi, după o revizie a unui

* Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Reţea transnaţională de management integrat al cercetării postdoctorale în domeniul Comunicarea ştiinţei. Construcţie instituţională (şcoală postdoctorală) şi program de burse (CommScie)" - POSDRU/89/1.5/S/63663, finanţat prin Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

BDD-A19618 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:51 UTC)

grup de cărturari munteni, printre care şi fraţii Greceanu, în Biblia de la Bucureşti - de altfel, prima traducere integrală în limba română a Vechiului Testament. Premisa discuţiei o constituie o ipoteză foarte cunoscută în filologia românească, lansată de N. A. Ursu, care îl consideră pe Dosoftei coautor al traducerii păstrate în Ms. 45 susţinând, întâi într-un articol publicat în revista „Cronica", în 1976, apoi în *Notele* la ediţia Dosoftei, *Opere*, vol. I. *Versuri*, 1978 şi într-o serie de articole publicate ulterior în revista „Limba română", că Dosoftei a revizuit substanţial traducerea lui Milescu, din care a preluat ulterior fragmentele incluse în *Parimiile preste an*. Pentru a demonstra această idee, el selectează câteva fragmente din parimiar, pe care le publică alături de secvenţele corespondente din Ms. 45 şi *Biblia de la Bucureşti* (Ursu 1978: 509-510), după care conchide: „Din această comparaţie rezultă în mod limpede că *Psaltirea de-nţăles* şi *Parimiile* lui Dosoftei au la bază textul Vechiului Testament revizuit de el după traducerea lui Milescu, pe care l-a reprodus în tipăriturile respective *ca dintru ale sale* (subl. aut.). [...] Diferenţele, mai mari sau mai mici, între ms. 45 şi tipăriturile lui Dosoftei, pe de o parte, şi între ms. 45 şi *Biblia* de la 1688, pe de altă parte, se explică prin sensul divergent al modificărilor aduse textului din protograf cu prilejul reproducerii lui în ediţiile menţionate. Dosoftei, folosind protograful, a continuat să introducă în el cuvinte şi forme specifice limbii sale de mai târziu [...]" (Ursu 1978: 510).

Mi-am propus, aşadar, să refac demersul lui N. A. Ursu, pentru a aprofunda sau, mai degrabă, pentru a verifica o intuiţie, anume că lucrurile nu stau aşa cum spune filologul ieşean. La baza intuiţiei noastre stă un argument de ordin logic: nu aceasta era maniera de lucru a traducătorilor secolului al XVII-lea; odată stabilit faptul că *Parimiile preste an* este alcătuită după un model, raţional este să presupunem că Dosoftei traduce efectiv acel model, nu caută pasajele respective în tot Vechiul Testament, ceea ce ar fi fost o operaţiune mult prea complicată.

Aşadar, la comparaţia textelor româneşti pe care o întreprinsese N. A. Ursu am aplicat principiul raportării la sursele traducerilor. Pentru traducerea lui Milescu este simplu, sursa este cunoscută, este ediţia protestantă a *Septuagintei* publicată la Frankfurt, în 1597[1]. În ceea ce priveşte sursa traducerii lui Dosoftei, dscuţia este complicată de următorii factori: mitropolitul nu mărturiseşte nicăieri această sursă; parimiarul, a circulat doar în manuscris, atât cel bizantin, cât şi cel slavon. Singura soluţie pe care am putut-o întrevedea în acest stadiu al cercetării a fost raportarea la ediţia critică existentă a parimiarului bizantin şi la ediţiile critice ale unor manuscrise ale parimiarului slavon, pe care le-am consultat la biblioteca Institutului Pontifical Oriental din Roma. Iată datele lor:

a) *Monumenta musicae Byzantinae. Lectionaria*. Edenda curaverunt Carsten Høeg, Gunther Zuntz. Volumen 1. *Prophetologium*, 1939-1981.

[1] Vezi, în acest sens, discuţiile ample de la Cândea 1979: 116-128, Andriescu 1998: 17-21, şi, mai recent, Eugen Munteanu, *Repere ale tradiţiei biblice româneşti* (I-III), în „Idei în dialog", anul V. Nr. 4 (55), aprilie 2009, p. 22-24, nr. 5 (56), p. 34 36 şi nr. 6 (57), p. 25 27.

BDD-A19618 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:51 UTC)

Ediția critică a parimiarului bizantin este structurată în două părți, prima dedicată sărbătorilor mobile, a doua – sărbătorilor cu dată fixă.

Prima parte, îngrijită de Carsten Høeg şi Gunther Zuntz, alcătuită din şase fascicule publicate în perioada 1939-1970, a avut ca text de bază un singur manuscris, dar a luat în discuție şi altele, mai ales din fondurile bibliotecilor din Marea Britanie; aparatul critic din subsolul paginii consemnează diferențele dintre manuscrise, omisiunile, adăugirile etc.

A doua parte, apărută în 1981, cuprinde parimiile sărbătorilor cu dată fixă de peste an; realizarea acesteia, aşa cum consemnează editoarea, Gudrun Engbert, a implicat mai multe dificultăți, dată fiind varietatea lecturilor (în funcție şi de specificul local în stabilirea sărbătorilor). Aparatul critic, care consemnează diferențele dintre manuscrise, omisiunile, adăugirile, este grupat în partea a doua.

Avantajul ediției de la Copenhaga (de altfel, singura ediție critică a parimiarului bizantin) este caracterul său complex, rezultat din implicarea mai multor manuscrise, care oferă posibilitatea ca textul lui Dosoftei să fie raportat în întregime la una dintre posibilele sale surse.

b) Zdenka Rivarova, Zoe Hauptova, *Grigorovicev Parimejnik*, 1. Tekst s criticiki aparat, Skopje, 1998.

Parimiarul Grigorovicev este un text manuscris de 104 file, datat în perioada cuprinsă între a doua jumătate a secolului al XII-lea şi prima jumătate a secolului al XIII-lea, care conține parimiile Naşterii Domnului, Epifaniei, apoi parimiile ciclurilor pascal şi postpascal, după care se trece la parimiile sărbătorilor fixe, dintre care sunt reproduse cele de la 29 iunie, 20 iulie, 6 august, 1 septembrie (la 15 august se face trimitere la parimiile de la 8 septembrie), 8 septembrie, 23 aprilie. Ediția conține şi un aparat critic, pe pagina în oglindă, în care sunt consemnate diferențele față de alte manuscrise ale parimiarului.

2. Observații

Date fiind dimensiunile textului lui Dosoftei, aducem în discuție aici numai o mică parte a acestuia, şi anume parimiile vecerniei zilei de 1 septembrie, sărbătoarea Sfântului Simion Stâlpnicul, prima dintre sărbătorile cu dată fixă ale anului bisericesc, care se găsesc, în parimiarul lui Dosoftei, la IV 1^{r}-2^{v}. Vecernia acestei sărbători presupune, conform edițiilor menționate ale parimiarelor, lectura a trei pericope: Isa. 61:1-10; Lev. 26:3-12, 14-17, 19-20, 22.33, 23-24; Înțel. 4:7-15. În paranteză trebuie să spunem că distribuirea lecturilor pe parcursul sărbătorilor fixe urmează principiul lecturii tematice; fragmentul biblic este ales astfel încât să reflecte semnificația sărbătorii zilei respective; astfel, semnificația pericopei se modifică în funcție de noul context, textual şi extratextual. În schimb, în ciclurile marilor sărbători (ciclul pascal şi postpascal sau cel al Naşterii Domnului), pericopele sunt ordonate conform principiului lecturii continue.

BDD-A19618 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:51 UTC)

Desigur, nu reprezintă deloc o surpriză faptul că lecturile din *Parimiile preste an* destinate acestei sărbători respectă structura pericopelor grecesc şi slavon. Mai mult, putem afirma că structura complexă a celei de-a doua lecturi, cea din *Levitic*, şi corespondenţa perfectă a fragmentului respectiv din textul lui Dosoftei cu celelalte reprezintă în sine un argument în favoarea ideii că în *Parimiile preste an* mitropolitul moldovean nu a preluat bucăţi din alt text, ci a tradus el însuşi.

Ca simplă observaţie, remarcăm absenţa, din parimiarul lui Dosoftei, în seria sărbătorilor cu dată fixă, a indicaţiilor de ritual dinaintea pericopelor propriu-zise; consultarea ediţiilor critice a arătat că nu există o regulă strictă în acest sens.

Observaţiile noastre au urmărit mai ales diferenţele dintre textele româneşti în discuţie, astfel (desigur că am selectat aici faptele care ni s-au părut cele mai relevante):

a) unii termeni sau unele sintagme există într-unul dintre texte şi lipsesc în celălalt, de exemplu:

* prezent în Ms. 45/ absent din *Parimii* şi, în general, din parimiare:

Isa. 61:3: „Să dea la ceia ce plîngu Siónul, *să dea lor* mărire pentru cenuşe" (MS. 45)/ „a da cela ce plîng Sion slavă în loc de cenuşe" (PAR.);

Lev. 26:11: „*Şi voi pune făgăduinţa mea întru voi*" (restul versetului apare în *Parimii*);

Lev. 26:15: „Ci veţi neasculta lor şi judeţelor mêle, să va dojeni sufletul vostru ca voi să nu faceţi toate învăţăturile mêle, *ca să răşchiraţi făgăduinţa mea*";

Lev. 26:16: „Şi eu voi face aşa voao şi voi pune pre voi lipsa, *şi rîia, şi gălbănariul, putredzind ochii votri şi sufletul vostru topindu*. Şi veţi sămăna în zadar sămînţele voastre şi vor mînca nepriêtenii voştri";

Lev. 26:17: „şi veţi cădea înaintea nepriêtenilor voştri, şi vor goni pre voi *ceia ci vă urăscu pre voi*" (interesant e că secvenţa aceasta apare în ediţiile consultate ale parimiarelor bizantin şi slavon; este posibil ca ea să fi lipsit în manuscrisul pe care l-a tradus Dosoftei, textele manuscriselor, de altfel, nu coincid).

* absent din Ms. 45/ prezent în *Parimii*:

„*Pentru ruşinea voastră cea îndoită şi pentru stideala bucura-să-va partea voastră*" (între Isa. 61:6 şi 7);

„Şi veţ sămăna în deşert sămănăturile voastre şi vor mînca *munca voastră* pizmaşii voştri" (Lev. 26:16).

b) în parimiar apar, în plus faţă de textul veterotestamentar, formule care marchează începutul şi finalul pericopei:

* începutul: *Grăi Domnul fiilor lui Izraíl dzîcînd* (prezent în *Parimiile preste an*, după modelul parimiarului); are rolul de a fixa începutul textului, precizând actanţii comunicării (emiţătorul, receptorul); de fapt, situaţia de comunicare este simplificată aici: în textul Vechiului Testament, Dumnezeu îi vorbeşte lui Moise, căruia îi cere să transmită poporului lui Israel cuvintele sale (Lev. 25:1-2: „Şi grăi Domnul cătră Moisi întru muntele Sináei dzicîndu: «Grăiêşte fiilor Israil şi vei dzice

BDD-A19618 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:51 UTC)

către ei... »"); în parimiar este reţinut numai esenţialul: Dumnezeu se adresează, de fapt, oamenilor, intermedierea lui Moise este o chestiune secundară; accentul cade pe mesajul transmis.

* finalul: *dzîce Domnul Dumnădzău totputêrnicul, svîntul lui Izrail* (în parimiar, după Lev. 26:24); în Vechiul Testament, discursul lui Dumnezeu continuă.

Fragmentul biblic devine, astfel, în parimiar, un text de sine stătător, un text în sine, care, deşi păstrează, firește, legătura cu microcontextul din care a fost desprins, capătă noi semnificaţii prin raportarea la noul context.

c) unele diferenţe de ordin morfologic (prezenţa singularului sau a pluralului; moduri şi timpuri verbale) se explică prin raportare la textele-sursă; alte diferenţe, în schimb, ţin de maniera de traducere a fiecăruia (de pildă, Dosoftei echivalează frecvent participiul printr-o propoziţie).

d) unele diferenţe lexicale se explică tot prin raportare la surse:

MS. 45: „şi va fi pămîntul vostru pustie şi *cetăţile* voastre vor fi pustii (*αἱ πόλεις*)";

PAR.: „Şi va fi ţara voastră pustie şi *curţîle* voastre pustii (*αἱ ἐπαυλεῖς*)"[2].

Acestea sunt cele mai frecvente tipuri de diferenţe explicabile prin raportare la sursele traducerilor.

N. A. Ursu remarcase, ca şi alţi cercetători, asemănarea, uneori până la coincidenţă, dintre unele secvenţe din *Parimii* şi fragmentele corespondente din MS. 45. Credem că, de cele mai multe ori, aceste asemănări se explică prin coincidenţa textelor pe care le traduc. Dosoftei traduce sau un parimiar grecesc, sau unul slavon, tradus şi acesta, la rândul său, după cel grecesc, şi anume conform principiului literalismului care caracteriza traducerile în epocă. Dacă privim lucrurile din această perspectivă, asemănările despre care vorbeam nu mai par atât de surprinzătoare, fără să excludem cu totul din discuţie ipoteza că Dosoftei a lucrat, totuşi, pe traducerea lui Milescu, aşa cum par să arate unele coincidenţe lexicale. Pe de altă parte, adesea, concepte importante sunt echivalate, consecvent, în mod diferit în cele două texte; de exemplu, *φρόνησις* este redat constant prin *înţelepciunea* în MS. 45/ *mintea* în PAR.; *τα προσταγματα* reprezintă *porîncele* în MS. 45/ *învăţăturile* în PAR.

3. Concluzii

Suntem de părere că faptele arătate mai sus infirmă clar ipoteza lui N. A. Ursu: Dosoftei nu preia fragmente din Vechiul Testament, ci traduce el însuşi un parimiar, grecesc sau slavon. Aşa cum arată comparaţia cu ediţia critică a *prophetologiumului*, mitropolitul urmează şi el fidel, până la amănunt, un astfel de text, poate, totuşi, nu într-un literalism atât de radical ca traducătorul textului din MS.

[2] Ediţia critică a parimiarelor bizantine nu notează semnele diacritice.

BDD-A19618 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:51 UTC)

45. Diferenţele dintre textul lui Dosoftei şi textele din ediţiile critice ale parimiarelor se pot explica prin raportarea la textul manuscrisului pe care mitropolitul îl traducea; ediţiile critice consemnează, de altfel, mici diferenţe între manuscrise, de ordin lexical sau morfologic.

Este foarte greu de spus dacă mitropolitul a folosit o sursă slavonă sau una grecească, dat fiind faptul că parimiarul s-a păstrat numai în manuscrise şi că, pe de altă parte, textul slavon reprezintă o traducere fidelă a celui grecesc. Textele bilingve din *Parimiile preste an* nu sunt de ajutor în acest sens; ele nu fac parte din structura acestei cărţi liturgice, au fost introduse de Dosoftei din alte surse decât un parimiar, din raţiuni tematice.

În cele din urmă, punem sub semnul întrebării însăşi legitimitatea titlului lucrării noastre: *De la Vechiul Testament la parimiar*, dacă ne raportăm la cultura română; parimiarul românesc nu are ca punct de plecare textul Scripturii, ci este o traducere de sine stătătoare (situaţia este aceeaşi pentru parimiarul slavon).

Bibliografie

Andriescu 1998: Alexandru Andriescu, „Locul Bibliei de la Bucureşti în istoria culturii, literaturii şi limbii române literare", în *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia de la Bucureşti. Pars I - Genesis*, Editura Universităţii „Aexandru Ioan Cuza", Iaşi, 1998, p. 7-45.

Cândea 1979: Virgil Cândea, *Raţiunea dominantă. Contribuţii la istoria umanismului românesc*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979.

MS. 45: Manuscrisul românesc nr. 45 de la Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj.

Monumenta musicae Byzantinae. Lectionaria. Edenda curaverunt Carsten Høeg, Gunther Zuntz. Volumen 1. *Prophetologium*. Fasciculus primus - Lectiones Nativitatae et Epiphaniae, Hauniae, 1939; Fasciculus secundus - Lectiones Hebdomadarum 1 et 2 Quadragesimae, Hauniae, 1940; Fasciculus tertius - Lectiones Hebdomadarum 3 et 4 Quadragesimae, Hauniae, 1952; Fasciculus quattuor - Lectiones Hebdomadae 5 et Hebdomadae in Palmis et Maioris, Hauniae, 1960; Fasciculus quintus - Lectiones Sabbati Sancti, Hauniae, 1962; Fasciculus sextus - Lectiones ab Ascensione usque ad Domenica Omnium Sanctorum, Hauniae, 1970; Pars altera - Lectiones anni immobilis, edidit Gudrun Engbert. Fasciculus primus - Textul continer, Hauniae, 1980; Fasciculus alter - Apparatum criticum continens, Hauniae, 1981.Halperin, David J., *Seeking Ezekiel. text and Psychology*, Pennsylvania state University, Pennsylvania, 1993.

PAR.: *Parimiile preste an*, tipărite cu porunca măriii sale prealuminatului întru Iisus Hristos Ioan Duca Voevoda, cu mila lui Dumnădzău Domn Ţărîi Moldovei şi Ucrainei, cu posluşaniia smeritului Dosoftei Mitropolitul, în tiparniţa ţărîi [...],

BDD-A19618 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:51 UTC)

vă leat 7191, measeţ octomvrie, 7 dni.Rivarova, Zdenka, Hauptova, Zoe, *Grigorovicev Parimejnik*, 1. Tekst s criticiki aparat, Skopje, 1998.

Ursu 1978: N. A. Ursu, *Note şi variante*, în Dosoftei, *Opere*, 1. *Versuri*, Ediţie critică de N. A. Ursu, Studiu introductiv de Al. Andriescu, Editura Minerva, Bucureşti, 1978, p. 389-513.

BDD-A19618 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:51 UTC)